

conținut, având aici în vedere și inalienabilitatea teritoriului, și tipul de regim politic (posttotalitarism evoluat în autoritarism), și forma de guvernământ (au fost deja probate toate cele trei forme de republici), și suveranitatea, independența, unitaritatea și invizibilitatea, și apropierea de exigențele statului de drept. Toate acestea vor fi evolute de timp, verificate și răzverificate de noile generații care se vor perpetua în continuitatea istorică.

CONCEPTUL „ETICA DISCURSIVĂ” ȘI TEORIA ADEVĂRULUI A LUI J. HABERMAS

Ecaterina Lozovanu, conf. univ., dr., U.T.M.

Cuvinte cheie: discurs, decizionism, adevăr, corespondență, validitate, discurs teoretic, discurs practic, justețe, transcendental, voință rațională, ideologie, consens, acțiune comunicativă, vorbire ideală, emancipare, libertate, trebuințe.

Sistemul filosofic complex al filosofului german contemporan Jurgen Habermas implică și probleme de filosofie morală, cărora le-a dat dezlegare plecând de la optica comunicativă. Morala este un orizont constant al amplelor analize și socotită accesibilă unei abordări cognitive, ea este legată de *teoria raționalității* și chiar pusă la baza acesteia. Filosofia moralei a lui Habermas ne relevă optica întemeierii *discursive* a normelor, apoi relația dintre abordarea adevărului și abordarea corectitudinii morale, ca să culmineze cu opțiunile *eticii discursive*.

Filosoful german pornește de la ideea „discursului” ca formă pură a acțiunii comunicative și dă o rezolvare nouă problemei întemeierii normelor interacțiunii sociale. „*Interacțiunile*” sunt ansamblul exprimărilor verbale ale acțiunilor și expresiilor trăirii. Prin „*norme*” se înțeleg așteptări de comportament reciproce, care sunt împărtășite și recunoscute de cel puțin doi subiecți capabili de acțiune și vorbire. De aceste norme se leagă mereu problema

„validității”lor.

Habermas a dat o rezolvare nouă, originală, acestei probleme. Conform tradiției lansată de Max Weber, se considera că normele nu pot fi întemeiate decât prin raportare la o valoare, în urma unei „decizii”. Din punctul de vedere „decizionist” normele nu pot fi abordate sub aspect cognitiv, deoarece enunțurile normative nu ar fi capabile de adevăr. Habermas opune acestei concepții un punct de vedere cognitivist ce are în nucleu teza după care problemele practice în general sunt capabile de adevăr: „*pretenția de validitate a normelor este abordabilă cognitiv deoarece este abordabilă „discursiv”*”. Validitatea unei norme se întemeiază pe pretenția „posibilității de întemeiere discursivă”. [1] Dacă în condițiile discursului se realizează argumentativ, adică pe baza justificărilor, un *consens* asupra recomandării de a accepta o normă, atunci acest consens exprimă o „*voință rațională*”. După filosoful german „*rațională poate să se numească voința formată discursiv, deoarece caracteristicile formale ale discursului și ale situației dezbătute garantează suficient că un consens se poate realiza numai prin interese capabile de generalizare interpretate adecvat, prin aceasta înțelegând trebuințe care sunt distribuite comunicativ*”. [2]

În diverse situații istorice, normele sunt sustrase însă unei întemeieri în cadrul discursului. Ele sunt luate ca întemeiate sau se caută întemeierea lor pe alte căi decât cea a discursului. „*Pretenția normelor la posibilitatea de întemeiere se soluționează prin imaginile asupra lumii cu rol legitimator. Validitatea acestor imagini asupra lumii este, la rândul ei, stabilită într-o structură a comunicării ce exclude formarea discursivă a voinței*”. [3] Aceasta la rândul său, este de natură să genereze ideologie. Iar ideologia vine să justifice stabilizarea unei forme de comunicare distorsionată.

Habermas a abordat, în legătură cu aceasta, problema controversată a sociologiei cunoașterii – cea a *genezei ideologiei*. El consideră că ideologiile sunt justificări aparente ale sistemelor de norme, justificări sustrase controlului rațional pe calea criticii argumentative. Ideologiile sunt, pe de o parte, un produs al limitării

comunicării în ceea ce privește pretenția de validitate a normelor, care nu este abordată discursiv, pe de altă parte, ele sunt generatoare de prestații în sensul perpetuării situațiilor de comunicare limitată.

Pe planul specific al teoriei comunicării, ideologiile sunt prestații de creare a aparenței „discursului” în situația de simplă „acțiune comunicativă”. Ideologia produce iluzia că participanții desfășoară un „discurs”, pe când ei desfășoară doar o „acțiune comunicativă”. Această iluzie antrenează la rândul său o alta, și anume aceea după care consensul atins de participanți ar fi un „*consens adevărat*”, în timp ce el este unul *fals*. Habermas întreprinde analiza oricărei ideologii cu scopul dobândirii unui *criteriu* de delimitare a adevăratului consens, sustras oricărei dependențe ideologice. El susține că deosebirea dintre adevăratul consens și falsul consens presupune trecerea de la „acțiunea comunicativă” la „discurs”, iar acesta implică situația de *vorbire ideală*. Conceptul de vorbire ideală este o presupuziție constitutivă a discursului, însă nu este un principiu regulativ în sensul lui Kant. Este o premisă pe care ne-o asumăm tacit în fapt, cu primul act al înțelegerii prin limbă, este o condiție constitutivă a vorbirii posibile.

Chiar dacă Habermas nu face legătura situației de vorbire ideală cu vreo societate concretă istorică, este limpede că aceasta este una caracterizată de democrație. „*Democrația*” o concepe ca ansamblu de „*forme asigurate pe plan instituțional ale unei comunicări generale și discursive*”. [4] Referindu-se la societatea industrial avansată, el susține că democrația este înțeleasă mai mult ca metodă de conducere, ca tehnică de selectare a liderilor, și mai puțin ca o viziune, ancorată în principii, asupra convețuirii umane în societate. Problemele funcționării sistemului par să fi covârșit în așa măsură conștiința civică, încât aceasta nu mai pune problema consultării democratice decât la ocazii, în scopul confirmării politicii care se duce în fapt. Se răspândește, chiar în abordările teoretice, ideea că sistemul ar putea funcționa optim sub condiția autonomizării lui în raport cu conștiința și voința exprimată democratic a cetățenilor. Habermas susține că dacă această tendință

ar progresa, atunci sistemul ar fi confruntat cu o gravă „criză de legitimare”. Iar această criză nu poate fi soluționată, după opinia sa, decât restabilind democrația în înțelesul ei clasic.

Așa dar, Habermas vede în „discurs” forma originară a concilierii umane, singura soluție la actuala criză de legitimare a democrației. *„Discursul începe cu numirea trebuințelor și se sfârșește cu atingerea unui interes capabil de generalizare. Dificultățile esențiale ale discursului sunt: problematica emancipării, respectiv a reflecției de sine, problematica necesarei competențe corespunzătoare fiecărei norme aflate sub semnul întrebării, problematica unei vorbiri „echitabile”, problematica unei disoluții a normelor ce favorizează privilegieri și problematica trecerii de la o soluție de interese contradictorii la interese capabile de generalizare”*. [5] În acest plan conceptul de discurs al filosofului german pornește de la un concept normativ al înțelegerii în comunicare verbală. S-ar părea că, astfel, el riscă să nu poată depăși dualismul normelor și faptelor. Așadar, are discursul șansa de a adera la realitatea istorică? Habermas răspunde arătând că discursul a fost instituționalizat cel puțin în câteva domenii ale vieții sociale în trecutul istoric: momentul începutului filosofiei antice grecești; momentul începutului științei moderne; în societățile modernității târzii în care domină tendințe de interpretare a problemelor practice ca probleme tehnice, care crează un deficit cronic de legitimare, care nu poate fi depășit decât prin comunicarea verbalizată în forma discursului. Aici se atinge, evident, un aspect delicat al conceptualizării lui Habermas: relația dintre caracterul normativ al discursului și motivația reală a oamenilor. În acest plan se impune ca cei care intră în discurs să lase la o parte orice alt motiv, afară de cel al *căutării cooperative a adevărului*. Habermas pune problema trecerii de la un comportament condus de stimuli la un comportament reflectat și matur al oamenilor. *„Discursul presupune emanciparea omului în două privințe: 1) față de inconștientul, respectiv subconștientul său-eul trebuie să fie stăpân asupra impulsurilor sale; 2) față de influențe exterioare”*. [6] Aceasta corespunde unui concept al *libertății*: libertatea contra „dizolvării în amorf”, în colectiv. Contra

acestei consecințe se poate însă obiecta că discursul presupune asemenea emancipare numai ca un ideal; *discursul real este tocmai un mijloc pe drumul spre o asemenea emancipare.*

În legătură cu definirea conceptului „discursului” Habermas, fundamentează *teoria adevărului* care este o „piesă” originală și de rezonanță universală ale filosofiei sale. Printr-o continuă delimitare, pe de o parte, de teoria *ontologică a adevărului*, pe de altă parte, de alte teorii – *voluntaristă, utilitaristă, analitică* – ale *adevărului*, el a desfășurat teoria *consensuală a adevărului*. Filosoful german s-a ocupat de soluționarea diferitelor „pretenții de de validitate” – inteligibilitatea expresiei, adevărul enunțurilor, veracitatea vorbitorului și justetea normei interacțiunii dintre vorbitor și ascultător. Două dintre acestea: *adevărul enunțurilor și justetea normelor, sunt solubile discursiv*. Un discurs în care se dezbate pretenția de adevăr a enunțurilor este un „*discurs teoretic*”; un discurs în care se dezbate pretenția de justete a normelor este un „*discurs practic*”.

Habermas fundamentează teoria *consensuală a adevărului* începând cu o critică a interpretării adevărului drept *corespondență* dintre enunț și realitate. Această interpretare ține de teoria *ontologică a adevărului*, care a înregistrat o remarcabilă carieră, de la Aristotel la Tarski. Răspunsul dat de interpretarea ontologică este nesatisfăcător, deoarece corespondența dintre enunțuri și realitate trebuie să fie explicată, la rândul ei, în enunțuri. Termenului de „realitate” nu-i putem, atașa un alt sens decât acela pe care-l implicăm în enunțurile adevărate asupra stărilor de fapt existente. Nu putem introduce conceptul de realitate independent de termenul „enunț adevărat”.

Habermas consideră că inevitabila mediere linguală a adevărului impune trecerea de la interpretarea ontologică a adevărului la una neontologică. Conform teoriei consensuale a adevărului „*îmi este permis să susțin p despre x, dacă oricare alt om care judecă competent ar fi, în această privință, de acord cu mine*”. [7]

Este clar că, prin invocarea competenței judecării, problema criteriului adevărului este doar deplasată, și nu rezolvată. Adevărul este făcut acum dependent de un „consens rațional” între oameni

care judecă competent. Competența judecării este legată de capacitatea de verificare adecvată, aceasta, de responsabilitatea subiecților; la rândul ei, aceasta, de raționalitatea acestora, de veracitatea lor. După Habermas, numai o teorie ontologică ar putea întrerupe acest șir, însă nici una dintre aceste teorii nu a rezistat până acum, discuției.

Orice apel la un criteriu obiectiv trebuie să ia în seamă până la urmă medierea linguală, deaceia criteriul adevărului trebuie căutat în alt plan decât cel al realității obiective. Inspirat de ideea lui Lorenzen, după care în orice operație de măsurare interprimem inevitabil anumite idealizări, Habermas consideră că tot astfel ar trebui ca în stabilirea criteriului adevărului să luăm în seamă idealizările pe care le asumăm cu orice act de vorbire.

Delimitarea lui Habermas de interpretarea ontologică a adevărului drept corespondență a enunțurilor cu stări de fapt din realitate se sprijină pe distincția între evidența nemijlocită a experiențelor și întemeierea enunțurilor asupra acestora. El plasează adevărul la nivelul enunțurilor întemeiate, și nu al experiențelor evidente empiric. *„Dacă stările de fapt sunt sau nu cum se susține în cazul dat, decide nu evidența experiențelor, ci cursul argumentării, căci adevărul nu este o proprietate a faptelor, ci a enunțurilor”*. [8]

Sunt însă, în teoria adevărului a lui Habermas, și alte delimitări în raport cu concepțiile concurente. Teoreticianul susține că adevărul enunțurilor și justetea normelor sunt soluționabile discursiv. De aceea, argumentează Habermas, punctul de vedere al pozitivismului, după care normele nu ar fi capabile de întemeiere, trebuie respins. Nu mai puțin este de respins punctul de vedere al filosofiei transcendente, conform căruia enunțurile normative sunt capabile de adevăr în același sens ca și enunțurile discriptive. Punctul de vedere al filosofului german este că *„întemeierea ordinilor și aprecierilor juste se deosebește, în structura argumentării, de întemeierea enunțurilor adevărate. În discursurile practice, condițiile logice, în care se poate ajunge un consens motivat rațional, sunt altele decât în discursurile teoretice”*. [9]

Habermas a luat în seamă obiecțiile care ar putea fi opuse teoriei sale a adevărului. Una dintre ele, cea mai relevantă: că adevărul este făcut dependent de un consens întemeiat ce se atinge într-un discurs, care ar putea fi distins de consensul accidental, fals adesea, tot în cadrul unui discurs. Deci, un discurs ar fi condiționat de alt discurs și așa mai departe. Habermas recunoaște temeinicia acestei obiecții. El caută să ocolească apelul la premise ontologice și să rămână pe planul structurii formale a discursului. Filosoful german ține să accentueze că deznodământul discursului nu poate fi decis nici prin coerciție logică, nici prin cea empirică, ci prin „forța celui mai bun argument”. Această forță o numește *motivație rațională*. Ea trebuie explicată în cadrele unei *logici a discursului*. După părerea filosofului contemporan, pe planul structurii formale a discursului s-ar putea clarifica condițiile în care un consens atins în mod argumentativ ar fi un consens adevărat, și nu unul înșelător. Habermas pune, în forma cea mai clară printre filosofii de astăzi, problema elaborării unei „logici a discursului”. După el, logica discursului este o logică pragmatică, care cercetează proprietățile formale ale contextelor de argumentare.

Abordând problema producerii în mod argumentativ a unui consens în cadrul discursului, Habermas pune „forța atingătoare de consens argumentativ” în legătură cu „adecvarea limbii folosite în scopul argumentării și a sistemului conceptual corespunzător”. Se poate vorbi de adevăr întemeiat numai în condițiile adecvării sistemului limbii și a sistemului de concepte fundamentale. Însă, aceasta nu se poate realiza rămânând pe planul formal al argumentării, ci numai schimbând planul formal cu un plan material. De aici rezultă o importantă consecință, adevărată cheie a teoriei consensuale a adevărului, desfășurată de Habermas. „*Un consens atins argumentativ poate fi considerat drept criteriu al adevărului atunci, dar numai atunci, când există structural posibilitatea de a pune în cauză, a modifica și a înlocui limba respectivă de întemeiere, în care sunt interpretate experiențele. Experiența reflexivă cu inadecvarea interpretărilor experiențelor noastre trebuie să intre în argumentare*”. [9]

Asimilarea experienței reflexive în cadrul discursului impune

lărgirea atât a discursului teoretic, cât și a discursului practic încât să facă loc condițiilor care să asigure acea „radicalizare” ce constă în „autorefecția subiectului”.

Radicalizarea discursului practic ne impune abordarea unui alt domeniu de importanță majoră „*etica discursului*”, în care Habermas a căutat să dezlege cu soluții noi problemele filosofiei. Opțiunea filosofului german de întemeiere a „eticii discursului” este în favoarea abordării *cognitivistice* a moralei și, deci, pentru acceptarea capacității de adevăr a propozițiilor prescriptive ale moralei. Această opțiune este ca alternativă, atât la „scepticismul” din metaetică cât, și la morala filosofiei analitice ce ia forma reducerii propozițiilor prescriptive la propoziții descriptive sau forma interpretării propozițiilor moralei drept expresii ale „trăirii sau deciziilor” subiective.

O altă opțiune majoră de întemeiere a „eticii discursului” este delimitarea sensului „adevăr-falsului” propozițiilor prescriptive de sensul acestor valori în cazul propozițiilor descriptive. Habermas susține depășirea construcției eticii în forma unei „logici a argumentării morale”, care ia în seamă doar o „pretenție de validitate”, cea de „adevăr”, fără a mai distinge între „justețe morală” și „adevăr” – prin considerarea „acțiunii comunicative”. Așadar, după filosoful german, adevărul propozițional și justețea normativă îndeplinesc în diferite feluri rolul de coordonare a acțiunii. De pildă, pretenția de adevăr se află numai în acțiuni de vorbire, în vreme ce pretenția de justețe morală este legată de norme, înainte de a fi legată de vorbire. Aceasta se explică prin aceea că ordinea lucrurilor nu este legată lăuntric cu adevărul, în timp ce ordinea socială este, prin natura ei, una legată lăuntric cu valori. „*Pretențiile de validitate normative mijlocesc vădit o dependență reciprocă între limbă și lumea socială, care nu există pentru relația limbii și lumii obiective*”. [10]

Cele expuse mai sus ne relatează faptul că Habermas rămâne fidel pasiunii tradiționale a germanilor pentru speculație filosofică, iar complexitatea problemelor abordate ne relevă o filosofie inovativă cu anvergură sistematică.

Referințe bibliografice

1. Jurgen Habermas, *Cunoaștere și comunicare*, Editura Politica, București, 1983, p.137.
2. *Ibidem*, p.141-142.
3. Andrei Marga, *Filosofia lui Habermas*, Editura Polirom, București, 2006, p.223.
4. *Ibidem*, p.226.
5. Andrei Marga, *Introducere în metodologia și argumentarea filosofică*, Editura Dacia, Cluj- Napoca, 1992, p.132.
6. *Ibidem*, p.168.
7. Jurgen Habermas, *Cunoaștere și comunicare*, Editura Politica, București, 1983, p.230.
8. *Ibidem*, p.134.
9. *Ibidem*, p.137.
10. *Ibidem* p. 148

FILOSOFIE SAU MATEMATICĂ ÎN UNELE DIALOGURI PLATONIENE?

Constantin Lozovanu, conf. univ., dr., U.T.M.

Cuvinte cheie: filosofie, matematică, „număr matrimonial”, număr perfect, număr geometric, adevăr matematic, infinit actual, infinit potențial, incomensurabilitate, iraționalitate, incomensurabilitatea laturii și diagonalei pătratului, numere iraționale.

Este cunoscut faptul că creația gânditorului antic grec Platon (cca. 428-348 î.Hr.) reprezintă în sine nu numai un monument al cuvântului artistic, dar și un sistem de tratate filosofice, proiecte social-utopice, fantezii mitico-religioase, cercetări naturfilosofice, predici profetice, declamații ritorice etc. Totodată, toate acestea sunt situate nu una lângă alta, ci una în alta, mai precis (dacă